

Sidra Berešit

První kniha Mojžíšova, kapitoly 1–6

Násilí ve jménu náboženství

Nábožensky inspirované násilí se jako strašidlo vrátilo na svět. Únosy rukojmích, jejich vraždění, sebevražděné atentáty a masakry školních dětí se staly součástí naší reality. Hovoříme o hrozbě zbraní hromadného ničení a o zneužití civilních letadel. Přitom svou pozornost mylně obracíme k prostředkům boje a zapomínáme na to hlavní – na motivy útočníků. Nejmocnější zbraň hromadného ničení však zcela jistě leží v lidských srdcích.

Nejvýmluvnějším vyjádřením současnosti jsou závěrečná slova sidry Berešit. Poté, co Bůh stvořil pevný řád světa, shlédl na lidské bytosti, svůj vrcholný výtvar, a zjistil, že proměnily jeho dílo v chaos. Tóra uvádí doslova: „Bůh zalitoval, že stvořil člověka na zemi, a trápil se.“ To zcela zásadním způsobem vyvrací argumenty těch, kdo vraždí nevinné a tvrdí, že tak činí Božím jménem.

Vztah mezi náboženstvím a násilím je narýsován již na samotném počátku biblického příběhu lidstva. První dvě děti, Kain a Hevel (Ábel), se rozhodly přinést Bohu oběť. Hevelovu oběť Bůh přijal, Kainovu odmítl. Hned první náboženský akt v historii lidstva vedl k bratrovraždě! Náboženství nám (pohledem Tóry) negarantuje žádné jistoty. V optimálním případě může člověka pozdvihnout téměř na roveň andělům, v nejhorším z něj udělá nejděsivější sílu na zemi.

Jaký je vlastně vztah mezi náboženstvím a násilím? Posledních sto let nabídlo tři hlavní představy.

1. První byla Freudova teorie, podle níž je náboženství produktem oidipovského komplexu. V pravěké historii příslušníci primitivního kmene často žárlili na postavení svého náčelníka, a tak ho zabili. Následně je pronásledoval pocit viny a „duch oběti“ se jim stal Božím hlasem.

2. Francouzský filozof René Girard zase tvrdí, že náboženství vzniklo jako pokus nasměrovat násilí mimo vnitřní kruh lidského společenství v dobách, kdy nejvyšším zákonem byla krevní msta. Ta diktovala povinnost pomstít smrt příbuzného zabitím vraha, případně jeho příbuzného. Násilí plodilo násilí a výsledkem byl krvavý řetěz úkladných vražd. Ukončit jej mělo odvrácení pozornosti jiným směrem, aby se spravedlivé zanícení dočkalo naplnění a řád byl obnoven. Jinými slovy – podle Girarda – je primárním náboženským aktem lidská oběť, lidský obětní beránek.
3. Postmodernisté jdou ještě dál a tvrdí, že kvůli své vlastní identitě vyžadujeme existenci „někoho jiného“. Abychom my byli „my“, musí být i nějací „oni“ – lidé, kteří nejsou jako my. Tak se celé lidstvo rozdělí na naše příbuzné a přátele („nás“) a cizince („ty druhé“). Do lidí, kteří nejsou jako my, pak promítáme své obavy. Zdá se nám, že nás ohrožují, že jsou nebezpeční. Démonizujeme si je. Jinými slovy – už samotný fakt vlastní sebeidentifikace plodí násilí.

Bible situaci vysvětluje jasněji a jde přitom k samotnému jádru problému. Když čteme příběh prvních bratrů, vždy se ptáme sami sebe: „Proč Bůh přijal Hevelovu oběť, a Kainovu nikoli? Nebylo právě to příčinou následného násilí?“ Proto text Tóry vysvětluje Boží odmítnutí Kainovy oběti hned vzápětí slovy: „Kain se rozzlobil a urazil se.“

Představte si, že někomu nabídnete dárek a jste odmítnuti. Jak zareagujete? Máte dvě možnosti. Můžete se optat: „Kde jsem udělal chybu?“ Nebo se můžete na dotyčného rozzlobit. Pokud zvolíte první způsob, dokážete tím, že vaši motivací byla upřímná snaha obdarovaného potěšit. Pokud se rozzlobíte, bude tím zpětně zřejmé, že jste ve skutečnosti mysleli jen na sebe a že jste se pokoušeli druhého ovládnout tím, že jste ho chtěli uvést do postavení dlužníka. I mezi primáty zkouší opičí alfa samec svou moc tak, že v tlupě rozděluje jídlo. Případné odmítnutí „darů“ samozřejmě vzbudí hněv, protože alfa samec není žádný altruista, ale naopak mocichtivý egoista. Dává, tedy vládne.

Přesně tak vnímá oběti pohanský svět. Oběť je způsob, jak uplatit božstva, pokusem zmanipulovat je k vyplnění vlastních přání, ať si přejeme déšť nebo vítězství v bitvě. Je to ale zároveň přesný opak toho, co si Tóra představuje pod pojmem opravdové zbož-

nosti. Ta se totiž nezbytně pojí s pokorou před Boží tváří, s úctou ke všemu stvořenému a s respektem k lidskému životu, který je Božím obrazem.

Vnějšímu pozorovateli se může zdát, že Kainova oběť se oběti Hevelově podobá jako vejce vejci. A budme si jisti, že v obou případech se dozajista také jednalo o „náboženský akt“. Přesto na světě nebylo nic tak odlišného. Hevel se sklonil před svým Stvořitelem, Kain toužil po moci. Jak jinak měla Tóra tuto odlišnost vyjádřit než Kainovým vztekem, když se mu nezdařilo, co si usmyslel?

Biblický příběh Kaina a Hevela je tím nejhlubším komentářem, jaký jsem kdy o vztahu náboženství a násilí četl. Násilí je pokusem vnutit jinému svou vlastní vůli. S vinou, která s násilím souvisí, se můžeme vyrovnat jen dvěma způsoby: Buď jako Nietzsche Boha popřeme, nebo si jako Kain namluvíme, že právě Boží vůli naplnujeme. Oba způsoby končí tragédií. Správnou cestou je biblická alternativa – vnímat každý lidský život jako svatý. To je jediná náděje lidstva.

Šaty ze světla

Jde o jeden z nejnáměšších příběhů Bible. V rajské zahradě, obklopen veškerou nádherou stvoření, žil první lidský pár. Vše mu bylo dovoleno. S jedinou výjimkou plodů konkrétního stromu. Snad ani není třeba uvádět, že to bylo to jediné, po čem první lidé skutečně toužili. Zakázané ovoce je vždy nejsladší.

Muž a žena plod ze stromu ochutnali, otevřely se jim oči a ztratili svou nevinnost. Poprvé v životě zažili pocit studu, a když uslyšeli Boží hlas, zkusili se schovat. Marně. Bůh je totiž někdo, před kým se skrýt nelze. Po otázce: „Co jste to provedli?“ obvinil Adam svou ženu a ta obvinila hada. Výsledkem bylo vyhnání z ráje.

Příběh má mnohé aspekty. Rád bych se soustředil na jeden z nejpodivnějších. Ženě byly přisouzeny porodní bolesti, Adam se dozvěděl o tvrdé dřině, která ho čeká. A poté následují tři zdánlivě nesouvisějící věty:

1. V potu tváře budeš jíst svůj chléb, dokud se nevrátíš do země, ze které jsi byl vzat, protože prach jsi a v prach se navrátíš.
2. A Adam dal své ženě jméno Chava (Eva), protože se stane matkou všeho živého.